

Filioque și combaterea lui

Biserica ecumenică din primele opt veacuri, pe temeiul Sfintei Scripturi și al Sfintei Tradiții, a învățat constant că în privința însușirilor specifice ale Persoanelor Sfintei Treimi, ca și a relațiilor dintre ele, Duhul Sfânt purcede de la Tatăl, deci Tatăl din veșnicie Îl naște pe Fiul și Îl purcede pe Duhul Sfânt. De altfel, încă la al doilea Sinod ecumenic (381), în care s-a condamnat erezia lui Macedonie, în articolul 8 al Simbolului Credinței s-a precizat clar că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl. Desigur, această precizare s-a făcut ținând seama de cuvintele Mântuitorului: „*Iar când va veni Mângâietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul adevărului, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine*” (In 15,26). Acest adevăr de credință este cuprins și în simbolurile unor însemnate Biserici locale, de asemenea îl mărturisesc toți Sfinții Părinți ai Bisericii.

Spre deosebire de Biserica Ortodoxă, Biserica Romano-Catolică, pe temeiul unor speculații ale Fericitului Augustin, a început să învețe, din veacurile V-VI, că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul, pentru ca mai târziu să introducă adaosul „Filioque” și în Simbolul Credinței. Pentru prima oară această învățătură a apărut în Spania, prin hotărârea unui sinod de la Toledo, care afirma: „*Paracletus a Patre Filioque procedens*” (Mângâietorul purcezând de la Tatăl și de la Fiul). Dar abia în alt sinod de la Toledo, cel din anul 589, Filioque a fost introdus într-un simbol întocmit și aprobat de același sinod, pentru ca pe urmă să pătrundă în Galia prin învățatul Alcuin, care, la porunca împăratului Carol cel Mare, a scris o lucrare specială în favoarea acestei doctrine.

Care a fost motivul pentru care sinodul de la Toledo din anul 589 a oficializat această inovație?

Spre a înțelege aceasta, e necesar să amintim că vizigoții, care se încreștinaseră cu un veac mai înainte, au primit creștinismului sub forma ariană. Spre a-i atrage pe vizigoți – care între timp se stabiliseră în Spania – de la arianism la ortodoxie, episcopii spanioli au socotit că, dacă vor hotărî că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul, vor ridica astfel demnitatea Fiului la rangul de Persoană treimică, și astfel vizigoții arieni vor părăsi învățătura că Fiul este cea dintâi creatură a Tatălui, așa cum susținuse Arie. Dar chiar dacă prin aceasta sinodul a reușit să-i convingă pe vizigoți să părăsească arianismul, el însuși a căzut într-o nouă rătăcire, nu mai puțin periculoasă decât cea pe care o înlăturase.

Biserica din Răsărit n-a luat cunoștință de această rătăcire decât mult mai târziu. Prilejul s-a ivit când niște călugări galicani, care au făcut un pelerinaj la locurile sfinte, au cântat într-o biserică din Ierusalim Crezul cu adaosul „și de la Fiul”. Datorită acestui fapt, în biserică s-au produs sminteli și dezordini, încât călugării au fost siliți să părăsească Ierusalimul. Reîntorși acasă, ei s-au plâns episcopilor de cele întâmplate, iar aceștia l-au încunoștiințat pe papa. Acesta, în înțelegere cu Carol cel Mare, a convocat un sinod la Aachen (Aquisgram), în 809. Luând în dezbatere cauza, sinodul a găsit că adaosul „Filioque” e bine făcut, iar hotărârea a supus-o spre aprobare scaunului papal de la Roma. Papa Leon III a respins însă adaosul și a pus să se graveze pe două plăci de aramă textul Simbolului Credinței în grecește și latinește, fără adaosul „Filioque”, plăci care au fost fixate pe un perete al bisericii Sfântul Petru din Roma, având dedesubt inscripția: „*Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae fidei*” (Acestea le-au pus eu,

Leon, din dragoste și purtare de grijă pentru credința ortodoxă). Aceasta a însemnat că papa Leon al III-lea a dezaprobat și condamnat acest adaos eretic la simbol.

Pentru prima oară, acest adaos a devenit subiect de dispută vie între Biserica răsăriteană și apuseană pe vremea patriarhului Fotie (sex. IX), care l-a criticat aspru, socotindu-l o inovație și o „încoronare a relelor”, care distruge unitatea în divinitate. Cu toate acestea, papii de mai târziu au acceptat fără rezervă acest adaos la Simbol, inovația răspândindu-se astfel în toată Biserica apuseană. Fapt curios este însă acceptarea acestui adaos de către toți reformatorii, când știut este că Reforma a denunțat numeroase inovații ale Bisericii papale, fără însă să-l sesizeze și pe acesta.

Desigur, îndată ce acest adaos a fost introdus în Simbol de către Biserica apuseană, numeroși teologi s-au străduit, iar unii se străduiesc și astăzi, să dovedească adevărul acestei învățături greșite, susținând că deși „Filioque” lipsește în textul de la Ioan 15,26, ca și din articolul 8 din Simbolul Credinței, totuși din acest text, ca și din altele, se subînțelege că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul. Iată argumentele pe care ei le invocă:

1. Textul de la Ioan 15,26: *„Iar când va veni Mângâietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul adevărului, Care din Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine”* cuprinde adevărata învățătură despre purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și de la Fiul, deoarece prin cuvintele: *„pe Care-L voi trimite de la Tatăl”* se arată că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul, întrucât, cu altă ocazie, Mântuitorul spune: *„Eu și Tatăl una suntem”* (In 10,30). Deci, conclud ei, dacă Tatăl și Fiul sunt de o Ființă, Sfântul Duh trebuie să purceadă și de la Fiul.

Dar o astfel de interpretare a acestui text e complet greșită. Cuvintele Mântuitorului: *„pe Care-L voi trimite vouă de la Tatăl”* nu arată nicidecum că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul, deoarece prin ele Mântuitorul vorbește despre trimiterea în timp a Duhului Sfânt în lume, în ziua Cincizecimii, ca despre un eveniment viitor, și nicidecum despre purcederea din veșnicie a Duhului Sfânt din Fiul. Una este însușirea personală a Duhului Sfânt de a purcede din veșnicie din Tatăl, și alta este trimiterea Lui în lume – care urma să se întâmple în viitor – de către Fiul.

Raționamentul că dacă Fiul e una cu Tatăl, deci de o Ființă cu Tatăl, urmează că El trebuie să purceadă și de la Fiul, este complet greșit, deoarece în acest fel se amestecă însușirile comune Persoanelor Sfinte Treimi (*„Eu și Tatăl una suntem”*) cu însușirile personale sau specifice fiecărei Persoane Treimice (Tatăl Îl naște pe Fiul din veșnicie și Îl purcede pe Duhul Sfânt din veșnicie). Dacă prin cuvintele Mântuitorului: *„pe Care-L voi trimite de la Tatăl”* s-ar înțelege purcederea Duhului Sfânt din veșnicie din Fiul, ce rost ar mai fi avut precizarea pe care o face Mântuitorul, anume că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl?

2. Teologii apuseni, convinși de lipsa puterii probante de rezultă din interpretarea siluită a textului de la Ioan 15,26, au recurs la alt raționament. Dacă Fiul – spun ei – Îl trimite pe Duhul Sfânt în lume, trebuie ca Duhul Sfânt să purceadă din veșnicie și de la Fiul, căci dacă n-ar fi astfel, Fiul n-ar avea dreptul de a-L trimite pe Duhul Sfânt în lume.

Dar șubrezenia acestui argument iese ușor la iveală. Dacă lucrurile ar sta astfel, atunci înseamnă că Fiul e născut din veci și din Duhul Sfânt, deoarece și El a fost trimis în lume de Duhul Sfânt, cum rezultă clar din cuvintele Mântuitorului: *„Duhul Domnului este peste Mine, pentru că M-a uns să binevestesc săracilor”* (Lc 4,18). În acest caz, ce se întâmplă cu afirmația unanimă a Sfinților Părinți, că în divinitate există un principiu unic? Și cum

se explică faptul că în Biserica celor șapte Sinoade ecumenice există convingerea unanimă că unica, singura cauză a Duhului Sfânt este Tatăl? Aceste întrebări rămân fără răspuns.

3. Spre a dovedi adevărul doctrinei „Filioque”, teologii apuseni se mai opresc și asupra expresiilor: „*din al meu va lua*” și „*toate câte are Tatăl ale Mele sunt*”, din textul de la Ioan 16, 14-15. Ei afirmă că „*din al Meu va lua*” înseamnă că Duhul Sfânt va lua Ființă din Fiul, deci purcede de la Fiul, iar cuvintele „*toate câte le are Tatăl ale Mele sunt*” au sensul că precum Duhul Sfânt purcede de la Tatăl, la fel purcede și de la Fiul, deoarece Tatăl și Fiul au același însușiri, inclusiv pe cea a purcederii Duhului Sfânt.

Aceste deducții sunt însă cu totul false. Cuvintele „*din al Meu va lua*” au sensul că Duhul Sfânt, după făgăduința Mântuitorului, va continua opera Sa, învățându-i pe Apostoli precum i-a învățat și El. Înțelesul cuvintelor: „*toate câte are Tatăl ale Mele sunt*” este strâns legat de o altă afirmație a Mântuitorului: „*Învățătura Mea nu este a Mea, ci a Celui ce M-a trimis pe Mine, a Tatălui*” (In 7,16). Aceasta înseamnă că învățătura propovăduită de Mântuitorul este aceea pe care a primit-o de la Tatăl, iar precizarea: „*pentru aceea am zis că dintru al Meu va lua și va vesti vouă*”, Mântuitorul o face tocmai spre a dovedi Apostolilor că învățătura Sa este una și aceeași cu a Tatălui, pe care va continua să o vestească și Duhul Sfânt.

Dar teologii romano-catolici, atunci când susțin că „*toate câte are Tatăl ale Mele sunt*” înseamnă că Fiul posedă, asemenea Tatălui, și însușirea de a purcede Duhul Sfânt, iarăși fac un raționament greșit, deoarece nu fac distincție între însușirile comune ale Persoanelor Sfintei Treimi și însușirile personale ale fiecăreia dintre Persoanele Treimice.

4. În textul de la Romani 8,9, Duhului Sfânt I se dă numirea de „*Duhul lui Hristos*”, iar în cel de la Galateni 4,6, cea de „*Duhul Fiului Său*” (și la fel și în alte texte, ca Flp. 1,19; 1 Ptr 1,11 ș.a.). Teologii apuseni susțin că aceste numiri care se dau Duhului Sfânt confirmă adevărul purcederii Duhului și de la Fiul. Căci dacă Duhul Sfânt este numit „*Duhul Tatălui*” (Mt 10,20), deoarece purcede de la Tatăl, la fel numirea de „*Duhul Fiului*” (Ga 4,6) arată că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul. Dovada acestui fapt o arată lipsa numirii din Sfânta Scriptură de „*Fiul Duhului*”, pentru că Fiul nu Se naște din Duhul.

Dar și aceste raționamente sunt greșite. Dacă în Noul Testament se găsesc numirile de „*Duhul Fiului*”, „*Duhul lui Hristos*” și „*Duhul lui Iisus*”, aceste numiri se dau Duhului nu pentru că El ar purcede de la Fiul, ci în baza consubstanțialității Sale cu Fiul, asemenea celei cu Tatăl. Cât privește lipsa din Sfânta Scriptură a expresiei de „*Fiul Duhului*”, ea nu confirmă în nici un fel teza teologilor apuseni, deoarece o astfel de expresie ar fi contrară principiului unic din Sfânta Scriptură.

5. O altă dovadă despre purcederea Duhului Sfânt de la Fiul, teologii apuseni o găsesc în textul de la Ioan 20,22: „*Și acestea zicând, a suflat asupra lor și a zis: Luați Duh Sfânt, cărora le veți ierta păcatele, se vor ierta lor...*”. Din acest text, spun aceștia, rezultă, în chip vizibil, prin suflare, că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul.

Dar faptul că Mântuitorul împărtășește Apostolilor Duhul Sfânt prin suflare n-are nici o legătură cu purcederea Duhului Sfânt de la Fiul. Aici, suflarea este actul văzut prin care Mântuitorul a împărtășit Duhul Sfânt Apostolilor, în Taina Preoției, iar aceștia, la rândul lor, au împărtășit Duhul Sfânt în Sfintele Taine prin alte acte văzute.

Dacă din punct de vedere scripturistic „Filioque” este lipsit de orice sprijin, învățătura Sfintei Tradiții la fel îl arată, în general cu totul neîntemeiat și vrednic de respins. Cu toate acestea, teologii apuseni, deși fără succes, fac eforturi serioase de a

scoate din Sfânta Tradiție dovezi în favoarea tezei lor. În acest scop, ei invocă următoarele:

1. Simbolul zis *atanasian*, în versiunea latină are pe „Filioque”, ceea ce înseamnă că acest adaos e testat într-un vechi simbol de credință. Dar acest simbol datează de la sfârșitul veacului V sau de la începutul veacului VI, fiind deci un simbol mult mai recent decât al altor Biserici, și ce e mai important, este faptul că *acest adaos nu se găsește în versiunea greacă*, ci numai în cea latină. Explicația nu poate fi decât aceasta: că el a fost introdus în simbol mai târziu, în Apus, unde își făcuse loc această inovație.

2. Teologii apuseni se mai referă la faptul că Sinodul III ecumenic din Efes a condamnat simbolul de credință al lui Nestorie ca eretic, în acest simbol afirmându-se că Sfântul Duh purcede de la Tatăl și nu și de la Fiul. Dar dacă sinodul a condamnat ca eretic simbolul de credință al lui Nestorie, a condamnat numai ce era eretic în el, nu și ce era ortodox.

3. În epistola Bisericii din Egipt către Nestorie, aprobată de același sinod, se află expresia: „Sfântul Duh se revarsă din Fiul ca și din Tatăl”, ceea ce, spune apusenii, înseamnă că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul.

Dar expresia „se revarsă” nu înseamnă nicidecum „purcede”, fiindcă aici este vorba de revărsarea Duhului Sfânt în lume, datorită trimiterii Lui de către Fiul și Tatăl.

4. Anatematismul a IX-a a lui Chiril de Alexandria împotriva lui Nestorie, aprobată de același sinod, cuprinde expresia: „Duhul Sfânt este propriu Fiului”, care, după părerea teologilor apuseni, ar arăta că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul. Aici însă Sfântul Chiril arată că Duhul Sfânt e de o Ființă cu Fiul, nu ceva străin Lui, cu ajutorul Căruia făcea minuni, cum susținea Nestorie. De altfel, în epistola către Ioan din Antiohia, Sfântul Chiril afirmă că Duhul Sfânt este asemenea Fiului numai în ceea ce privește Ființa, iar în scrierea contra lui Iulian spune clar că „Duhul Sfânt provine din Tatăl Cel viu după fire și prin Fiul Se dăruiește făpturii”.

5. Dacă sinoadele de la Toledo (589) și Aachen (809) au introdus și aprobat în Crez adaosul „Filioque”, ele nu pot constitui – cum vor teologii apuseni – o dovadă din Tradiție cu privire la justetea acestui adaos, deoarece n-au fost recunoscute de nici un Sinod ecumenic și tocmai ele poartă vina de recunoaștere formală a ereziei că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul.

6. Numeroși Sfinți Părinți folosesc în scrierile lor expresii ca: „Duhul Sfânt petrece în Fiul”, „Duhul Sfânt odihnește în Fiul”, „Duhul Sfânt se primește de Fiul”, „Duhul Sfânt este icoana Fiului”, „Duhul Sfânt își are izvorul în Fiul” și altele asemănătoare. După teologii apuseni, toate aceste expresii arată în chip indirect purcederea Duhului Sfânt și de la Fiul. Dar o cercetare mai atentă a acestor expresii arată că ele exprimă numai unitatea ființială a Fiului cu a Duhului Sfânt, deci consubstanțialitatea Fiului cu a Duhului Sfânt, și nicidecum purcederea Duhului Sfânt de la Fiul.

7. Bazându-se pe faptul că unii Sfinți Părinți, precum: Chiril al Alexandriei, Grigorie de Nyssa, Maxim Mărturisitorul și Ioan Damaschin folosesc expresia: „Duhul Sfânt purcede de la Tatăl prin Fiul” (*dia ton fiou*), teologii apuseni consideră că expresia „prin Fiul” este identică cu „din Fiul” (*ex fiou*), așadar, Sfinții Părinți care o folosesc pot fi invocați în sprijinul tezei lor. Dar prepoziția *dia* are înțelesul „prin mijlocirea” numai atunci când e vorba de trimiterea temporală a Duhului Sfânt în lume; în celelalte cazuri,

dia are înțelesul „deodată cu” sau „împreună cu”, în sensul că Duhul Sfânt purcede din veci din Tatăl, „deodată sau împreună cu Fiul Cel născut din Tatăl”.

Însă oricum s-ar înțelege textele respective, un fapt rămâne incontestabil: prepoziția dia = prin, raportată la Treimea transcendentă, nu poate fi înțeleasă în sens propriu, așa cum, de altfel, explică înșiși Sfinții Părinți care o folosesc, numindu-L totdeauna pe Tatăl *singura cauză a Fiului și a Duhului Sfânt*. Deci, fie că ea înseamnă arătarea Duhului în lume prin Fiul, fie că raportată la Treime, arată mijlocirea Fiului, care în cugetarea noastră e socotit anterior Duhului, potrivit ordinii: Tatăl, Fiul, Duhul Sfânt.

Precum s-a putut vedea din cele anterioare, nici Sfânta Scriptură, nici Sfânta Tradiție nu oferă vreun temei adaosului „Filioque” din Crez, el fiind cu totul nejustificat din punct de vedere dogmatic și scripturistic. Biserica Ortodoxă îl respinge nu numai din aceste motive, ci și pentru faptul că a fost introdus în Simbol nu doar fără aprobarea vreunui Sinod ecumenic, ci chiar împotriva unei hotărâri a Sinodului III ecumenic. Prin amintita hotărâre, sinodul oprește orice adaos la Simbolul niceo-constantinopolitan, iar președintele acestui sinod, Sfântul Chiril al Alexandriei, i-a scris episcopului Ioan de Antiohia că nimănui nu i se permite „să schimbe vreun cuvânt din cele care se găsesc acolo, sau să calce vreo silabă”. La fel s-au pronunțat și Sinoadele ecumenice ulterioare și chiar unii papi au consimțit la aceasta.

Prin introducerea ulterioară a acestei inovații dogmatice în Crez, Biserica Romano-Catolică a deschis, de pe o parte, calea unei vehemente și continue polemici între Biserica de Răsărit și cea de Apus, iar pe de altă parte – ceea ce a fost mai dureros - a adus o importantă contribuție la dezbinarea și ruperea unității Bisericii.